

9. Узнiченко В. Вплив засобiв масової iнформації на електоральнi орієнтири молодi / Вiра Узнiченко // Український науковий журнал Освіта регіону. – 2016. – №3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://social-science.com.ua/article/826>

10. Mazzoleni G. Towards a „Videocracy” / G. Mazzoleni // European journal of communication. – 1995. – Vol. 10. – № 3. – P. 291 – 319.

References

1. Balashova A. N. Tehnologiy izberatelnoi kampaniy v zapadnoi politicheskoi nauke // Vestn. Mock. Un-ta. Ser. 12: Polit. Nauki. – 2000. – №2. – S. 65.

2. Bebyk V. M. Politologiya dlia politika I gromadianyna: [monografiia] / B.M. Bebyk. – Kyiv.: MAUP, 2003. – 424 s.

3. Bekeshkina I.E Pidgotovka pidsumkovykh dokumentiv za rezultatamy sotsiologichnykh doslidgen. [Elektronnyi resurs]. – Regym dostupu: http://i-soc.com.ua/school/Bekeshina_sociolog_documents.pdf

4. Grygorovska L.V. Otsinka gromadskistiy diialnosti prganiv vykonavchoy vladu: Metodychni rekomendatsii z provedennia sotsiologichnykh doslidgen. – K., 2009. – 33 c. [Elektronnyi resurs]. – Regym dostupu: http://civic.kmu.gov.ua/civic_old/doccatalog/document?id=125638

5. Kodeks profesiynoi etyky sotsiologa [Elektronnyi resurs]. – Regym dostupu: <http://www.sau.kiev.ua/codex.html>

6. Zakon Ukrainy «Pro informatsiiy» Verhovna Rada Ukrainy; Zakon vid 02.10.1992 № 2657-XII, redaktsiia vid 01.01.2017 [Elektronnyi resurs]. – Regym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>

7. Zakon Ukrainy «Pro mistsevi vybory» Verhovna Rada Ukrainy; Zakon vid 14.07.2015 № 595-VIII redaktsiia vid 19.03.2017 [Elektronnyi resurs]. – Regym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/595-19/page5>

8. Novosad O. Sotsiologichni doslidgennia u mistsevykh vyborah: korysni porady / Oleksandr Novosad // Ukrainska Pravda. – 2015. – [Elektronnyi resurs]. – Regym dostupu: <http://www.pravda.com.ua/columns/2015/10/7/7083868/>

9. Uznichenko V. Vplyv zasobiv masovoi informatsii na elektoralni orientyry molodi / Vira Uznichenko // Ukrainskiy naykovyi zhurnal Osvita region. – 2016. – №3 [Elektronnyi resurs]. – Regym dostupu: <http://social-science.com.ua/article/826>

The article deals with the consolidation of the results of sociological research in the legislation of Ukraine. Elections of representative bodies update the need for a clear elucidation of the legal framework for the consolidation of the results of sociological research in Ukraine. It should be noted that the need for the timely receipt and analysis of complete, reliable information on the results of sociological - a multifaceted problem, however, is a topical issue of modern political science. That is why in the article the problem of creating an organ in Ukraine that would check the reliability of the dissemination of data on the results of sociological research is actualized. It also emphasizes the importance of legislative consolidation of the process of sociological research and the responsibility for the publication of false (false) results of sociological research, which in turn may impede the free formation of the will of the voter.

Key words: sociological research, normative-legal consolidation, respondents, elections.

УДК 35.075.31 (477)

ББК 66.031

Михайло Москалюк

МОДЕЛІ ПРЕЗИДЕНТСЬКОГО ПРАВЛІННЯ: СВІТОВА ПРАКТИКА ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

У статті розглядаються наукові підходи щодо типології держав за формою правління та моделями реалізації президентської влади. Здійснено порівняльний аналіз президентських, парламентських і напівпрезидентських систем. Відзначено, що їх ефективність обумовлюється рядом факторів внутрішньо – та-зовнішньополітичного характеру, а також домінуючими традиціями державотворення. Доказано, що президентська модель функціонує на тлі жорсткого розподілу влади на три незалежні гілки, зберігає дієву систему стримувань і противаг, яка не дозволяє основним владним інститутам виходити за межі їх повноважень. Президентіалізм найбільш ефективний у США, натомість його латиноамериканські та афро-азійські різновиди, за умов низького рівня демократії, можуть набувати авторитарних рис. На відміну від президентської, парламентська система заснована на демократичному принципі інституційної співпраці, тому створює умови для успішного функціонування державного механізму, в якому провідна роль належить парламенту. Напівпрезидентські варіанти поєднують позитивні риси та недоліки президентіалізму та парламентаризму, а це, з огляду на їх домінування, визначає рівень ефективності. У межах проведеного дослідження охарактеризовано вітчизняну модель президентського правління в контексті довготривалої еволюції та звернено увагу на її відповідність сучасним демократичним зразкам.

Ключові слова: форма державного правління, інститут президентства, президенціалізм, напівпрезиденціалізм, президентська республіка, парламентська республіка, напівпрезидентська республіка.

Постановка проблеми. В інституційній складовій сучасних політичних систем важливе місце належить президентурі. Як свідчить світова практика, вона є зосередженням важливих актуальних суспільних проблем. У фаховому науковому середовищі президентство розглядається, насамперед, як владна інституція в системі органів державної влади, а його необхідність обумовлюється потребами здійснення функцій глави республіканської держави. Власне цим можна пояснити поширеність президентства у сучасному світі. З огляду на впливовість посади президента виокремлюють різні моделі президентського правління. Кожна з них має свою специфіку, яка обумовлюється реальним місцем інституту президентства в політичних процесах, його конституційним статусом та рівнем розподілу влади на законодавчу, виконавчу і судову. Зазначені параметри, а також позиціонування президентури у владній системі стримувань і противаг, у свою чергу, сприяють поділу основних моделей на підвиди, що мають свої характерні риси та особливості. Порівняльний аналіз різновидів президентського правління на предмет ефективності дозволяє, з одного боку, з'ясувати рівень їх раціональності, а з іншого – спрогнозувати можливості оптимізації вітчизняної президентури в сучасних політичних реаліях. Актуальність даної проблематики, на наш погляд, обумовлюється також відсутністю в українському політикумі та суспільстві загалом загальнонаціонального консенсусу щодо вибору дієвої моделі реалізації влади.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сучасні моделі президентського правління становлять інтерес і є предметом наукових досліджень як західних, так і вітчизняних вчених. Теоретико-методологічні засади дослідження президентури взагалі та моделей інституту президентства зокрема сформулювали західні вчені М.Шугарт і Дж.Кері, Дж.Сарторі, Дж.Лінц, М.Дюверже, А.Сіарофф та ін. Найбільша кількість робіт належить американським науковцям. Недоліком американської школи є те, що президентство як феномен розглядається, насамперед, на прикладі США. Ця "класична" модель порівнюється з іншими, як правило, недемократичними або транзитивними країнами для демонстрації ефективності та переваг американського досвіду. Натомість європейські дослідження президентури з огляду на її регіональну специфіку, в основному носять обмежений та фрагментарний характер.

На пострадянському просторі інститут президентства та системи президентського правління стали об'єктом наукових розвідок Н. Сахарова, Г. Орлова, А. Кинєва, С.Паречинової, В. Чиркіна та ін. У вітчизняному науковому дискурсі дана проблематика представлена працями вчених-правознавців С. Бостана, Н.Плахотнюк, В.Сухоноса, В.Шаповала, І.Алексєєнка, політологами М.Кармазіної, І. Процюка, П. Мироненка, А.Романюка, Ю.Сурганової, Ю.Кулика та ін.

Разом з тим, попри наявні дослідження моделей президентського правління існує потреба більш глибокого, власне, політологічного аналізу вітчизняної системи інституту президентства в контексті її реформування відповідно до європейських демократичних стандартів.

Метою пропонованої статті є порівняльно-політологічний аналіз світових моделей президентського правління та особливості становлення і функціонування вітчизняного інституту президентства.

Для її реалізації необхідно вирішити наступні **завдання**: по-перше, з'ясувати основні підходи щодо типології республіканської форми правління з інститутом президентства; по-друге, охарактеризувати основні моделі президентури та виокремити

їх позитивні й негативні риси; по-третє, дослідити рівень ефективності вітчизняної моделі президентства в сенсі її відповідності/невідповідності європейській практиці.

Виклад основного матеріалу. Науковий аналіз теоретичних напрацювань західних та вітчизняних вчених, а також світовий досвід дозволяють виокремити різні види президентства. За найбільш поширеною типологією виділяють президентську, парламентську та напівпрезидентську (її ще називають змішану) моделі [6]. У наукових колах також побутує думка, що в сучасних глобалізаційних умовах залишається все менше “чистих” президентських або парламентських форм, – виникає гібридний варіант у вигляді напівпрезидентської та напівпарламентської республіки [22, с.4]. Вітчизняний дослідник С. Бостан виділяє поліархічні форми правління з відповідним розподілом їх на парламентську, президентську та змішану поліархію [1, с. 16 – 17].

Президентська модель вперше виникла в США, де функціонує в класичній формі. Її характерні риси : по-перше, загальні прямі або непрямі вибори глави держави, котрий одночасно є главою уряду; по-друге, незалежний від електоральних симпатій/антипатій чітко визначений термін владних повноважень президента ; по-третє, виключне право глави виконавчої влади повністю або частково призначати уряд та корегувати його склад [23, с. 200]. Також в президентській республіці існує жорсткий розподіл влади на три незалежні гілки із дієвою системою стримувань і противаг, в межах якої президент позбавлений права законодавчої ініціативи, розпуску парламенту, сумісництва президентства з парламентською діяльністю. Для вказаної моделі відсутні інститути парламентської відповідальності та контрасигнування актів глави держави, натомість для президента збережено право вето, а для парламенту можливість реалізації (за певних умов) процедури імпичменту [1, с. 16].

Серед президентських систем виділяють афро-азійську та латиноамериканську різновидність. Остання характеризується пріоритетним становищем глави держави в системі владних відносин, його опорою на силові структури та інститути надзвичайного або військового стану, відсутністю розвинутих партійних систем [18, с.8]. Разом з тим, латиноамериканська модель містить також демократичні риси: вибори президента лише на один термін, (це характерно для Гватемали, Гондурасу, Мексики, Парагваю) та незалежність судової влади. На відміну від країн Латинської Америки афро-азійська різновидність президентської моделі відрізняється ще більшим авторитаризмом та відчутним домінуванням інституту президентства в системі розподілу влади. У президентських республіках Азії та Африки (Замбія, Алжир, Єгипет, Конго, Сирія та ін.) президентське правління тяжіє до режиму особистої влади глави держави.

У науковій фаховій літературі для визначення недемократичних різновидів системи президентського правління вживаються терміни “президентсько-монократична”, “президентсько-мілітарна” та “президентсько-партократична” республіка [9, с. 54]. Зазначені типи у деяких класифікаційних схемах розглядаються як суперпрезидентські республіки [13, с. 72 – 74, 19, с. 199]. На пострадянському просторі суперпрезиденталізм поширений в деяких центрально-азійських республіках, зокрема в Таджикистані, Узбекистані, Туркменістані, де сформувалися його національні варіанти [11, с. 241].

Загалом, президентська модель глибоко персоніфікована, консолідує суспільство навколо президента як символу держави і загальнонаціонального лідера. Але перетворення глави держави у впливового політичного актора може бути небезпечним для розвитку демократії. Якщо її рівень у державі є низьким, збільшення обсягу президентських повноважень, як правило, приводить до посилення авторитарних тенденцій, а президентська модель, за висловом С. Бостана, може набувати розбалансованих форм [1, с. 17].

Характеризуючи можливі ризики впровадження президенціалізму, американський політолог Дж. Лінц виділяє недоліки президентської республіки: по-перше, неефективна президентура за відсутніх умов процедури імпідменту цілком здатна спровокувати в країні системну кризу; по-друге, мажоритарна виборча система відносною більшістю (існує в США та деяких латиноамериканських країнах) у випадку низької явки виборців або одержання незначної електоральної переваги одного з кандидатів суттєво знижує рівень легітимності інституту президентства; по-третє, під час всенародних виборів президента і парламенту можливе гостре протистояння між цими двома основними владними інститутами за домінуючі позиції в електоральних симпатіях та репрезентації загальнонаціональних інтересів; по-четверте, у разі дочасних президентських виборів та наявності посади віце-президента повноваження глави держави можуть без виборів перейти до особи, що не готова до президентства [7]. Вказані негативні риси, за висловом вітчизняної дослідниці О.Новакової “больові точки”, можуть суттєво посилити суспільну напругу та політико-ідеологічну поляризацію населення [12, с. 97].

З іншого боку, загальнонаціональні вибори президента у президентських республіках дозволяють відкрито обирати голову виконавчої влади, а це позитивно впливає на його авторитет та посилює особисту відповідальність за стан справ у державі.

На відміну від президентської моделі, парламентська форма набула поширення насамперед в Європі – ФРН, Італії, Фінляндії, Угорщині, Чехії, Болгарії, Словаччині, Естонії, Латвії. Серед азійських держав вона функціонує в Індії, Іраку, донедавна в Туреччині.

На відміну від президентського “чистого” президенціалізму, парламентська модель інституту президентства заснована на “м'якому” типові поділу влади, який передбачає не скільки її розмежування, як співпрацю. Для таких систем притаманне формування уряду парламентською більшістю і його колективна або індивідуальна політична відповідальність перед законодавчим органом. Повноваження президента та глави уряду здійснюються різними особами, тому виконавча влада знаходиться поза межами прямого впливу глави держави. Також президент володіє правом розпуску парламенту (щоправда за ініціативи глави уряду), але існує обов'язкова процедура урядового контрасигнування актів президента. Глава держави призначає керівника уряду, але з числа лідерів партій чи їх коаліцій, що сформували парламентську більшість, не може відправити самостійно уряд у відставку. У законодавчій сфері він наділений правом законодавчої ініціативи, щоправда за погодженням з урядом. Не маючи значного впливу на уряд, президент не несе відповідальності за його дії, залишається позапартійною фігурою, гарантом цілісності держави, її суверенітету, дотримання законності та правопорядку. Характерною рисою парламентських систем, як правило, є відсутність процедури всенародного обрання глави держави. У випадку якщо загальнонаціональні вибори все ж відбуваються, президент володіє набагато меншими повноваженнями ніж прем'єр-міністр [7]. За таких обставин провідне місце в системі вищих органів держави належить парламенту. Разом з тим, у парламентській моделі президент не є носієм виключно символічних, церемоніальних чи тільки представницьких функцій. За умов відповідного рівня демократії він може мати доволі високий конституційний статус, а на тлі феномену харизми – великий моральний авторитет у суспільстві, як це мало місце в Чехії за президенства В. Гавела.

Дж. Сарторі виділяє три головні різновиди парламентської системи: англійський тип прем'єрства чи кабінетної системи, за якої виконавча влада переважає над парламентом (з огляду на притаманний йому монархічний різновид форми державного

правління він не передбачає існування інституту президентства), з іншого боку – французький тип парламентського правління, який робить управління майже неможливим (Третя і Четверта Республіка); і, між ними, – парламентаризм з дієвим партійним контролем. Беручи за основу партійний чинник, можна виокремити дво-або-багатопартійні парламентські системи. Але в будь-якому випадку не глава держави, а парламент виступає домінуючим політичним інститутом. Владні повноваження у різних модифікаціях розділені між законодавчою та виконавчою владою [17, с.97].

Отже, порівнюючи президентські та парламентські моделі, варто зазначити, що у президентській республіці найважливіші рішення, особливо у сфері виконавчої влади, приймаються главою держави самостійно або з урахуванням позиції членів адміністрації, а у парламентській – виключно колегіально [16]. Але, як слушно зауважує О.Новакова, парламентська форма, на противагу президентській, має вищий рівень легітимності лише у випадку функціонування ефективної та злагодженої у своїх діях законодавчої влади [12, с. 99]. Також часті урядові кризи, що супроводжуються змінами коаліційних урядів поглиблюють її нестійкість. За оцінкою українського вченого П. Мироненка, одним з найвразливіших місць цієї моделі є, власне, здатність/нездатність прем'єр-міністра як носія відповідних лідерських якостей і рис позитивно впливати на перебіг політичного процесу. У разі його слабкості (особливо на тлі функціонування розпорошеної мультипартійної або атомізованої партійної системи) можливі гострі політичні кризи як на парламентському, так і на позапарламентському рівнях [11, с.21]. Разом з тим, варто зазначити, що підзвітність глави уряду перед парламентом та пов'язані з цим ризики отримання вотуму недовіри знижують напругу між законодавчою і виконавчою владою. При цьому, зближення двох гілок влади позитивно впливає на встановлення дієвого контролю над бюрократією, яка отримує додатковий стимул працювати більш ефективно [12, с. 97]. Також, як стверджує Х. Лінц, на відміну від президентської системи, яка через складну процедуру імпічменту глави держави вносить в політичний процес стан певної застигlosti парламентаризм, навпаки, сприяє його гнучкості. Тому урядова криза в парламентській системі у президентській республіці може стати повномасштабною та руйнівною для влади [8, с. 814].

Згадані обставини дозволяють висловити припущення, що більш комфортні умови для розвитку демократії існують саме у парламентській, а не в президентській моделі, яка окрім США ніде ефективно не функціонує. Прикметно, що в жодній з посткомуністичних країн, де політичний режим має авторитарні риси відсутнє парламентське правління. Разом з тим, очевидно не можна безапеляційно стверджувати, що парламентська форма є більш демократичною. Априорі не буває як “добрих”, так і “поганих” різновидів, кожен із них може бути ефективним в одній країні і неефективним в іншій. Але незаперечним є те, що парламентська модель в силу різних обставин, насамперед історичних традицій, поширена в передових європейських країнах.

Напівпрезидентська республіка попри формальне поєднання рис президентської та парламентської, за висловом В. Сухоноса, “не є їхньою сумішшю, ... являє собою “чисту” систему” [20, с.191 – 192]. У наукових колах немає єдності щодо з'ясування суті напівпрезиденталізму, як і не існує чіткого розмежування між напівпрезидентськими та парламентськими формами правління. Така ситуація пов'язана з різними методологічними підходами аналізу. До напівпрезидентських республік зараховують Францію, Фінляндію, колишні соціалістичні країни – Польщу, Румунію, пострадянські – Литву, Вірменію (з 1994 р.), Грузію (з 2004 р.), Росію, Білорусь. Що стосується Австрії, Ірландії та Ісландії, то М. Дюверже відносив їх до напівпрезидентських, а Дж. Сарторі – до парламентських різновидів. У цьому контексті М. Дюверже вважав, що в напівпрезидентській моделі парламентські й президентські

форми просто чергуються між собою, натомість Дж. Сарторі вбачав у ній своєрідну “двоголову” модель виконавчої влади, яку уособлюють президент і прем’єр-міністр [4, с. 95-96]. У вітчизняному науковому дискурсі також немає загальноприйнятого тлумачення ознак напівпрезидентської республіки, які насамперед слід брати до уваги. Тому Ірландію, Ісландію та Австрію, де президент обирається шляхом всенародних виборів, деякі дослідники відносять до напівпрезидентських, інші – до парламентських республік [4, с. 98].

Аналізуючи напівпрезидентську модель, Дж. Сарторі виокремлює її п’ять характерних ознак: 1) всенародні вибори президента прямим чи непрямым голосуванням на визначений термін; 2) двоїста структура виконавчої влади обумовлює її розподіл між президентом і прем’єр-міністром; 3) незалежність президента від парламенту не дозволяє йому управляти самостійно, тому він у своїй діяльності опирається на уряд; 4) прем’єр-міністр та уряд є незалежним від глави держави, але як суб’єкти довіри/недовіри з боку парламенту потребують підтримки парламентської більшості; 5) структура двоїстої влади допускає різноманітні види рівноваги повноважень у межах виконавчої влади за суворого дотримання умови, що існує “потенціал автономності” кожного його елементу [17, с.125].

Отже, у напівпрезидентській республіці, на відміну від “чистих” парламентських чи президентських моделей державна влада має більш складний рівень організації. Від парламентаризму напівпрезидентціалізм перебирає парламентську відповідальність уряду та арбітражні функції глави держави, а від президентціалізму – всенародні вибори президента, що володіє певними повноваженнями у сфері виконавчої влади.

Напівпрезидентська модель, поєднуючи риси президентської та парламентської республіки, виступає носієм їх переваг та недоліків. До позитивних аспектів її функціонування відносимо гнучку систему розподілу влади, яка у випадку гострого суспільного протистояння дозволяє конфліктуючим сторонам висувати своїх претендентів на дві ключові державні посади – президента й прем’єр-міністра і, тим самим, гасити конфлікт. Стабілізуючим чинником є також загальнонаціональна легітимність глави держави, що формується шляхом всенародних виборів та чітко фіксованого терміну його повноважень [19, с. 202]. Разом з тим, дуалістичний спосіб формування уряду та біцефальний характер виконавчої влади може спровокувати конкуренцію між президентом і парламентом за вплив на урядові структури. Зрештою, змішана республіка за певних умов може спровокувати домінування президентської влади, а це, в свою чергу, відкриває дорогу встановленню авторитаризму.

У міждисциплінарному політологічному та правовому науковому дискурсі існують різні підходи щодо типології напівпрезидентських систем. Враховуючи домінування повноважень в системі взаємовідносин президент – прем’єр-міністр, М. Шугарт та Дж. Кері виділяють напівпрезидентські системи з превалюванням/непревалюванням повноважень глави держави над главою уряду (президентсько-парламентські/прем’єр-президентські республіки). В обох випадках існують всенародні вибори президента. Він володіє повним обсягом повноважень у сфері формування уряду, але в прем’єр-президентській моделі не має права вето. У типовій прем’єр-президентській республіці “президент висуває кандидатуру прем’єр-міністра, який є головою кабінету, але влада залишається за парламентською більшістю” [10, с.5 – 7]. М.Дюверже, аналізуючи напівпрезидентські моделі, виокремлює режим з президентом, який є номінальним главою держави (це характерно для Австрії, Ірландії, Ісландії), режим з всемогутнім президентом (Франція) та режим, зумовлений інституційним балансом між главою держави та виконавчої влади (Веймарська республіка, Португалія, Фінляндія). Також у західній політичній науці для

означення різновидів напівпрезидентіалізму використовують терміни “система біполярної (двоїстої) виконавчої влади”, “система розділеної виконавчої влади”, “квазі-парламентська форма правління”, “президентіалістський режим” [9].

С. Бостан виділяє президентсько-парламентські (Білорусь, Казахстан, Киргистан, Росія) парламентсько-президентські (Ірландія, Ісландія, Хорватія), напівпрезидентсько-напівпарламентські (Вірменія, Франція) та напівпарламентсько-напівпрезидентські (Болгарія, Литва, Македонія, Польща, Румунія, Словаччина) змішані поліархії [1, с.19]. Окрім такого підходу, у вітчизняних дослідженнях моделей інституту президентства, з огляду на домінування президентських чи парламентських рис, а саме концентрації виконавчих функцій у президента чи прем'єр-міністра, зустрічається поділ напівпрезидентських систем на президентсько-парламентські та парламентсько-президентські різновиди [15]. М. Кармазіна таку типологію вважає науково необґрунтованою [4, с. 92].

Отже, з огляду на місце президента в системі органів державної влади та розподіл владних повноважень між впливовими політичними інститутами склалися світові моделі “сильних” та “слабких” президентів. “Сильний” президентіалізм притаманний країнам з президентськими або напівпрезидентськими, “слабкий” – з парламентськими формами правління. У першому випадку глава держави має вирішальний вплив на формування та функціонування виконавчої влади, безпосередньо або опосередковано її очолює, у другому – його одноособова влада мінімальна, а створення та діяльність уряду відбувається в контексті логіки становлення парламентської більшості.

У сучасній Україні специфіка республіканської форма правління впроваджувалася на тлі розпаду Радянського Союзу та трансформації УРСР в статус суверенної пострадянської держави. Відсутність сталих історичних традицій парламентаризму, як це мало місце в розвинених країнах Європи, ідеологічна і світоглядна роз'єднаність українського політикуму та транзитивний тип політичного режиму з відповідним станом політичної культури населення унеможливили становлення вітчизняної парламентської моделі. У силу згаданих вище обставин в Україні також не міг бути реалізований проект президентської республіки. Як і більшість пострадянських країн Україна обрала напівпрезидентську модель, яка, принаймні на сьогодні, видається для неї безальтернативною.

С.Бостан виділяє п'ять етапів становлення напівпрезидентіалізму. Перший, найкоротший, етап тривав з червня по листопад 1991 р. в умовах формування вітчизняного парламентаризму. Другий. – (1 грудня 1991 р.–червень 1996 р.) характеризується виникненням вітчизняного інституту президентства, гострим протистоянням між прихильниками впровадження парламентської і президентської форми правління та поступовим домінуванням останніх. Конституційний Договір 8 червня 1995 р., залишаючи за главою держави виключне право одноособово призначати та звільняти прем'єр-міністра і склад уряду, максимально наблизив Україну до президентської моделі. На третьому етапі (червень 1996р. – січень 2004 р.) відбулося конституційне закріплення рис президентсько-парламентської республіки, а протягом четвертого – (січень 2006 – жовтень 2010 рр.) за погодженням провладних та опозиційних еліт ініційовано перехід до парламентсько-президентського варіанту. Перемога В.Януковича під час президентських виборів 2010 р. зумовила повернення України до президентсько-парламентського правління [2].

Сучасний, шостий, етап (розпочався в травні 2014 р. з обрання президентом П. Порошенка) характеризується черговим впровадженням парламентсько-президентських ознак у функціонування державного механізму

Згідно Конституції 1996 р. президент зайняв чільне місце у вітчизняній політичній системі. Вагомість інституту президентства суттєво посилювали трирічні

повноваження непарламентського законодавства, які дозволяли главі держави до 28 червня 1999 р. без публічного обговорення видавати укази з економічних питань, що не були врегульовані законами. На впливовість президента вказували також його право на позачергову законодавчу ініціативу, жорстке вето, яке могла подолати лише конституційна більшість у парламенті та здатність скасовувати урядові акти. Широкий обсяг президентських повноважень, включно з можливостями розпуску парламенту та прямого впливу на формування і функціонування уряду, а також де-юре прописана, але де-факто не придатна для реалізації процедура імпідменту сформували варіант президентсько-парламентського правління, що тяжів до суперпрезидентської моделі. Вона, з огляду на вітчизняну специфіку персоніфікації президентури, дедалі сильніше набувала авторитарних рис. Перші прояви надмірних президентських повноважень проявилися ще за Л.Кучми, а в найбільш повній мірі – за В. Януковича. Власне йому, завдяки конституційним змінам та неформальним практикам (до них відносимо “телефонне право”, кумівство, корупцію, патронажно-клієнталістські відносини тощо) вдалося стати домінуючим суб’єктом владних відносин і за експертною оцінкою О. Сидорчука встановити “корумпований і клептократичний режим персоналістського типу”[21, с. 6].

Натомість конституційні зміни 2004 р. істотно ослабили інститут президентства та обмежили його виконавчі повноваження. За главою держави залишалося право законодавчого вето, але крім законів, що стосуються внесення змін до конституції. Разом з тим, він втратив право скасовувати акти Кабінету Міністрів, а лише міг їх зупинити з відповідним зверненням до Конституційного суду, зміцнено інститут контра сигнатури. За нових умов парламентська більшість отримала право формувати уряд та пропонувати президентові кандидатуру прем’єр-міністра. Для збереження системи стримувань і противаг уряд залишався відповідальним перед президентом та підзвітним парламенту. Втративши свій вплив на одноособове формування уряду, президент зберіг квоту на призначення двох міністрів – оборони і закордонних справ. Також глава держави вносив у парламент подання про призначення та звільнення голови СБУ, отримав право призначення та звільнення Генерального прокурора тощо. Разом з тим, постреволюційна Україна 2005 – 2009 рр., попри демократичні тенденції розвитку, зберегла неформальну складову функціонування політичної системи, в якій патронажно-клієнталістська мережа розподілена між президентом та прем’єром. Розбалансована модель владних відносин провокувала конфлікти, але, при цьому, не допускала авторитаризації президентури, що, загалом, відповідає європейській практиці.

Отже, напівпрезидентська модель в Україні у різних варіантах її впровадження не змогла вибудувати ефективні механізми державного функціонування. У цьому контексті вітчизняний дослідник Г. Кривчик [5] виділив три потенційні загрози її реалізації : по-перше, фактична відсутність у глави держави відповідальності перед суспільством дозволяє йому завжди в усіх управлінських прорахунках перекладати вину на керівника уряду; по-друге, розбалансована система стримувань і противаг постійно зберігає можливість гострого суперництва між президентом і прем’єр-міністром (як це мало місце за Л.Кравчука, Л. Кучми та В. Ющенка); по-третє, існує небезпека перетворення глави уряду в залежну від президента політичну фігуру (приклад прем’єрства М. Азарова).

Вказані переваги та недоліки парламентсько-президентської моделі зберігаються на сучасному постмайданному етапі її функціонування. Тому, як стверджує В.Пашенко, важливо зберегти всі позитивні сторони напівпрезидентіалізму та максимально нейтралізувати його вади і недоліки [14, с. 70-71]. Загалом, проблема низької

ефективності вітчизняної моделі напівпрезидентського правління у різних варіантах її реалізації має комплексний характер. На думку правознавця Б. Ганьби вона пов'язана з низкою чинників: недосконалим механізмом стримувань і противаг; низьким рівнем політичної свідомості управлінської еліти; нерозвиненою партійною системою; злиттям державної влади з олігархічним капіталом; недотриманням принципів верховенства права у вітчизняній практиці державотворення та недостатньою зрілістю громадянського суспільства [3,с.44]. Вирішення цих актуальних питань дозволить оптимізувати вітчизняний напівпрезидентціалізм та наблизити його до західних ефективних зразків.

Висновок. Отже, як свідчить світова практика, попри різноманітні критерії типологізації в науковому середовищі сформувалися три основні моделі президентського правління, які функціонують в межах президентських, парламентських та напівпрезидентських (змішаних) республік. Ефективність кожної з них обумовлюється цілим рядом факторів, які включають історичні традиції, особливості політичних і правових систем, домінуючий рівень стану політичної культури населення, типи політичних режимів, формальні та неформальні аспекти функціонування політичних процесів тощо. Президентська модель набула поширення в США, Латинській Америці, деяких країнах Азії та Африки, натомість парламентська і змішана в Європі. В сучасній Україні республіканська форма правління зазнала кількарізних трансформаційних переходів від президентсько-парламентського до парламентсько-президентського різновиду. При цьому, якщо із питанням оптимального вибору вдалося віднайти прийнятний варіант напівпрезидентського інституційного дизайну, то проблема його ефективного різновиду та змістового наповнення залишається важливою і актуальною.

1. Бостан С. К. Класифікація поліархічних форм державного правління / С. К. Бостан // Влада. Людина. Закон. – Міжнародний науковий журнал. – 2012. – №1. – с. 14 – 18.
2. Бостан С.К. Форми правління незалежної Української держави: етапи розвитку, проблеми, перспективи / С.К. Бостан // Форум права. – 2011. – №2. – с. 103 – 110 [Електронний ресурс].–Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/11bcktrp.pdf>
3. Ганьба Б.П. Проблеми і перспективи вдосконалення форми державного правління сучасної України / Б.П. Ганьба // Прикарпатський юридичний вісник. – 2011. – Випуск 1. – с. 34 – 44.
4. Кармазіна М. Президентство: український варіант / Марія Кармазіна. – Київ: ІПіЕНД, 2007. – 365 с.
5. Кривчик Г.Г. Сучасне державотворення в Україні з огляду на європейські стандарти / Г.Г. Кривчик // Гуманітарний журнал. - 2013. - № 4. - С. 49-56. [Електронний ресурс].– Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gumj_2013_4_9
6. Кулик Ю. Моделі інституту президентства / Ю. Кулик // Віче. – 2009. – №12. – с. 13 – 15. – [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://veche.kiev.ua/journal/1509/>
7. Линц Х. Дж. Угрозы президенства / Х.Дж. Линц // Пределы власти. – М.: Век XX и мир. – 1994. – с.3-24.
8. Линц Х. Президентська система і парламентаризм /Х. Линц // Демократія: Антологія / Упоряд. О.Проценко. – К.: Смолоскип, 2005. – 802 – 826, с. 803 – 804
9. Макарова З.С. Республіканська форма державного правління: поняття та види / З.С. Макарова // Порівняльно-аналітичне право. – 2014. - №5. - С. 52-56. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rap.in.ua/5_2014/57.pdf
10. Мовчан У.І. Прем'єр-президентська система в контексті консолідації демократії / У.І. Мовчан // Стратегічні пріоритети. – 2011. – №3 (20). – с.5 – 10.
11. Мироненко П. Особливості авторитарних векторів трансформації форм правління (на прикладі суперпрезидентціалізму країн Центральної Азії / Петро Мироненко // Наукові записки [Текст] : Вип. 4 (60) Липень - серпень / Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І. Ф. Кураса НАН України. - К. : Видавництво ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса, 2012. – с. 234 – 245.
12. Новакова О. Форми державного правління в перехідних суспільствах / Олена Новакова // Публічне управління: теорія і практики: збірник наукових праць] Асоціації докторів наук з державного управління. – Х.: Вид-во “ДокНаукДержУпр”, 2011. – №1 (5). – с. 96 – 101.
13. Орзіх М. Президентська республіка – різновид республіканської форми правління / М. Орзіх // Право України. – 2009. – №10. – с. 72 – 74.

14. Пашенко В.І. Напівпрезидентіалізм в Україні: уникаючи переваг, концентруючи недоліки / В.І. Пашенко // Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна, серія "Питання політології". – 2012. – Випуск 20. – №1007. – с. 67 – 71. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://philosophy.karazin.ua/ua/kafedra/staff_pol/visnuk/visnuk_2012_1007.pdf.
 15. Процюк І.В. Парламентсько-президентська республіка: ознаки та особливості / І.В.Процюк // Форум права. – 2015. – №3. – с.185 – 193. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.
 16. Романюк А. Україна після виборів – перспективи відповідності демократичним стандартам / А. Романюк // Незалежний культурологічний часопис «І». – 2007. – Число 50. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n50texts/romanyuk.htm>
 17. Сарторі Дж. Порівняльна конституційна інженерія: Дослідження структур, мотивів і результатів / Дж. Сарторі: Пер. з 2-го англ. вид. – К.: АртЕк, 2001. – 224 с.
 18. Сахаров Н. А. Институт президенства в современном мире / Н.А. Сахаров. – М.: Юридическая литература, 1994. – 176 с.
 19. Стойко О.М. Трансформація політичних інститутів у сучасних перехідних суспільствах: монографія / О.М. Стойко. – Київ: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; «Логос», 2016. – 416 с.
 20. Сухонос В.В. Інститут глави держави в умовах республіки: конституційно-правовий та історико-теоретичний аспекти: монографія / В.В.Сухонос. – Суми: Університетська книга, 2013. – 218 с..
 21. Сидорчук О. Форма правління в Україні: пропозиції подальшого реформування / Олексій Сидорчук / Аналітична записка. Фонд "Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва" – 2014. – березень. – с. 1 – 14.
 22. Чиркин В. Нетипичные формы правления в современном государстве / В. Чиркин // Государство и право. – 1994. – №1. – с. 109 – 115.
 23. Шугарт М. С., Кері Дж. М. Президентские системы / М. С. Шугарт, Дж. М. Кері // Современная сравнительная политология. – М.:МОНФ, 1997. – с. 198 – 246.
- References
1. Bostan S. K. Klyasyfikatsiia poliarkhichnykh form derzhavnoho pravlinnia / S. K. Bostan // Vlada. Liudyna. Zakon. – Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal. – 2012. – №1. – s. 14 – 18.
 2. Bostan S.K. Formy pravlinnia nezaleznoi Ukrainskoi derzhavy: etapy rozvytku, problemy, perspektyvy / S.K. Bostan // Forum prava. – 2011. – №2. – s. 103 – 110 [Elektronnyi resurs].–Rezhym dostupu: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/11bckrpp.pdf>
 3. Hanba B.P. Problemy i perspektyvy vdoskonalennia formy derzhavnoho pravlinnia suchasnoi Ukrainy / B.P. Hanba // Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk. – 2011. – Vypusk 1. – s. 34 – 44.
 4. Karmazina M. Prezydenstvo: ukraïnskyi variant / Mariia Karmazina. – Kyiv: IPIEND, 2007. – 365 s.
 5. Kryvchyk H.H. Suchasne derzhavotvorennya v Ukraini z ohliadu na yevropeïski standarty / H.H. Kryvchyk // Humanitarnyi zhurnal. - 2013. - № 4. - S. 49-56. [Elektronnyi resurs].– Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gumj_2013_4_9
 6. Kulyk Yu. Modeli instytutu prezydentstva / Yu. Kulyk // Viche. – 2009. – №12. – s. 13 – 15. – [Elektronnyi resurs].– Rezhym dostupu: <http://veche.kiev.ua/journal/1509/>
 7. Lynts Kh. Dzh. Uhrozy prezydentstva / Kh.Dzh. Lynts // Predely vlasty. – M.: Vek KhKh y myr. – 1994. – s.3-24.
 8. Lints Kh. Prezydentstska systema i parlamentaryzm /Kh. Lints // Demokratiia: Antolohiia / Uporiad. O.Protsenko. – K.: Smoloskyp, 2005. – 802 – 826, s. 803 – 804
 9. Makarova Z.S. Respublikanska forma derzhavnoho pravlinnia: poniattia ta vydy / Z.S. Makarova // Porivnialno-analitychne pravo. – 2014. - №5. - S. 52-56. – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: www.pap.in.ua/5_2014/57.pdf
 10. Movchan U.I. Premier-prezydentska systema v konteksti konsolidatsii demokratii / U.I. Movchan // Stratehichni priorytety. – 2011. – №3 (20). – s.5 – 10.
 11. Myronenko P. Osoblyvosti avtorytarnykh vektoriv transformatsii form pravlinnia (na prykladi superprezydentsializmu krain Tsentralnoi Azii / Petro Myronenko // Naukovi zapysky [Tekst] : Vyp. 4 (60) Lypen - serpen / In-t polit. i etnonats. doslidzh. im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy. - K. : Vydavnytstvo IPIEND im. I. F. Kurasa, 2012. – s. 234 – 245.
 12. Novakova O. Formy derzhavnoho pravlinnia v perekhidnykh suspilstvakh / Olena Novakova // Publichne upravlinnia: teoriia i praktyky: zbirnyk naukovykh prats] Asotsiatsii doktoriv nauk z derzhavnoho upravlinnia. – Kh.: Vyd-vo "DokNaukDerzhUp", 2011. – №1 (5). – s. 96 – 101.
 13. Orzikh M. Prezydentska respublika – riznovyd respublikanskoi formy pravlinnia / M. Orzikh // Pravo Ukrainy. – 2009. – №10. – s. 72 – 74.

14. Pashchenko V.I. Napivprezidentsializm v Ukraini: unykaiuchy perevah, kontsentruiuchy nedoliky / V.I. Pashchenko // Visnyk KhNU imeni V.N. Karazina, serii "Pytannia politolohii". – 2012. – Vypusk 20. – №1007. – s. 67 – 71. – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://philosophy.karazin.ua/ua/kafedra/staff_pol/visnuk/visnuk_2012_1007.pdf.

15. Protsiuk I.V. Parlamentsko-prezidentska respublika: oznaky ta osoblyvosti / I.V. Protsiuk // Forum prava. – 2015. – №3. – s.185 – 193. – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.

16. Romaniuk A. Ukraina pislia vyboriv – perspektyvy vidpovidnosti demokratychnym standartam / A. Romaniuk // Nezaleznyi kulturolohichni chasopys «I». – 2007. – Chyslo 50. – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.ji.lviv.ua/n50texts/romanyuk.htm>

17. Sartori Dzh. Porivnialna konstytutsiina inzheneriia: Doslidzhennia struktur, motyviv i rezultativ / Dzh. Sartori. Per. z 2-ho anhl.. vyd. – K.: ArtEk, 2001. – 224 s.

18. Sakharov N. A. Ynstytut prezidentstva v sovremennom myre / N.A. Sakharov. – M.: Yurydicheskaia literatura, 1994. – 176 s.

19. Stoiko O.M. Transformatsiia politychnykh instytutiv u suchasnykh perekhidnykh suspilstvakh: monohrafiia / O.M. Stoiko. – Kyiv: In-t derzhavy i prava im. V.M. Koretskoho NAN Ukrainy; «Lohos», 2016. – 416 s.

20. Sukhonos V.V. Instytut hlavy derzhavy v umovakh respubliky: konstytutsiino-pravovyi ta istoryko-teoretychnyi aspekty: monohrafiia / V.V. Sukhonos. – Sumy: Universytetska knyha, 2013. – 218 s..

21. Sydoruk O. Forma pravlinnia v Ukraini: propozyitsii podalshoho reformuvannia / Oleksii Sydoruk / Analitychna zapyska. Fond "Demokratychni initsiatyvy imeni Ilka Kucheriva" – 2014. – berezen. – s. 1 – 14.

22. Chyrkyn V. Netypychnye formy pravleniia v sovremennom hosudarstve / V. Chyrkyn // Hosudarstvo y pravo. – 1994. – №1. – s. 109 – 115.

23. Shuhart M. S., Keri Dzh. M. Prezidentskye systemy / M. S. Shuhart, Dzh. M. Kery // Sovremennaia sravnytelnaia polytolohiia. – M.: MONF, 1997. – s. 198 – 246.

The article deals with scientific approaches to the typology of states in the form of government and models of the implementation of the presidential power. A comparative analysis of presidential, parliamentary and semi-presidential systems was carried out. It is noted that their effectiveness is conditioned by a number of factors of the internal-and-foreign-political character, as well as the dominant traditions of state-building. It was proved that the presidential model operates against the backdrop of a rigid division of power into three independent branches, retains an effective system of checks and balances that prevents key governing institutions from going beyond their powers. Presidentialism is most effective in the United States, whereas its Latin American and African-Asian varieties, with low democratic standards, can gain authoritarian features. Unlike the presidential system, the parliamentary system is based on a democratic principle of institutional cooperation, and therefore creates conditions for the successful functioning of the state machinery, in which the leading role belongs to the parliament. The semi-presidential variants combine the positive features and deficiencies of presidentialism and parliamentarism, which, given their dominance, determine the level of effectiveness. Within the framework of the research, the domestic model of the presidential administration in the context of long-term evolution was characterized.

Key words: form of government, presidential institution, presidentialism, semipresidentialism, presidential republic, parliamentary republic, semi-presidential republic.

УДК 323.266:004.775

ББК 66

Тетяна Шлемкевич

ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ЗАПОРУКА ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

У статті розглянуто законодавчу базу інформаційної політики України, проаналізовано проблемні моменти, що виникли у зв'язку із інформаційною агресією Російської Федерації, досліджено шляхи удосконалення вітчизняного контенту та способи протидії інформаційній агресії в умовах сьогодення.

Ключові слова: інформаційна політика, інформаційна безпека, інформаційний простір, інформаційний вплив, інформаційна війна.